

HONDERD JAAR MEKKA IN LEIDEN : 1885-1985

Catalogus van de tentoonstelling
gehouden ter gelegenheid van de honderdste
verjaardag van de Mekka-reis van
Christiaan Snouck Hurgronje (1885)

Archivalia, handschriften, gedrukte boeken,
wetenschappelijke notities, foto's
en ethnografica.

Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden
1-28 februari 1985

Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden
Leiden 1985

Inhoud

Inleiding	3
Beknopte chronologie	6
De verzamelingen van C. Snouck Hurgronje in Leiden	7
Beschrijving van de tentoongestelde stukken	10
A. Het beeld van Mekka vóór Snouck Hurgronje's reis (nrs.1-4)	10
B. Snouck Hurgronje vóór zijn reis naar Arabië (nrs. 5-6)	13
C. Snouck Hurgronje in Djedda (nrs. 7-11)	14
D. Snouck Hurgronje in Mekka	16
a. archivalia en boeken (nrs. 11(bis)-13)	16
b. foto's (nrs.14-21)	18
c. Mekkaanse spreekwoorden (nrs. 22-24)	20
d. ethnografica uit Mekka	21
'heilige' voorwerpen (nrs.25-27)	21
persoonlijke attributen (nrs. 28-35)	22
huishoudelijke artikelen (nrs. 36-38)	25
doosjes (nrs. 39-40)	26

Organisatie van de tentoonstelling en
samenstelling van de catalogus: J.J. Witkam.

Copyright 1985. Bibliotheek der Rijks-
universiteit te Leiden, Witte Singel 27,
postbus 9501, 2300 RA Leiden.

Inhoud (vervolg)

vaatwerk (nrs. 41-47)	27
muziekinstrumenten (nrs. 48-54)	29
E. Snouck Hurgronje's vertrek uit Arabië (nrs. 55-59)	32
Opgave van geciteerde en gebruikte literatuur	36

INLEIDING

Het heiligdom te Mekka is de Ka'aba, een kubus-vormig gebouwtje (ca. 12 x 13 m, en ca. 17 m hoog), dat op het reusachtige binnenplein van de grote moskee staat. In een van de hoeken is de 'zwarte steen' ingemetseld. De verering van dit heiligdom dateert uit de tijd van voor de komst van de Islam. Alle moslims ter wereld oriënteren zich bij het verrichten van hun rituele gebed op de Ka'aba. Het heiligdom in Mekka vervult een belangrijke rituele functie bij de jaarlijkse pelgrimage, die een van de vijf zuilen van de Islam is.

Mekka en Medina zijn de twee heilige steden van de Islam in Arabië, en zijn ontoegankelijk voor niet-moslims. Deze ontoegankelijkheid heeft eeuwenlang de nieuwsgierigheid en fantasie van niet-moslims geprikkeld. Vanaf het begin van de zestiende eeuw zijn berichten van avonturiers en reizigers die de heilige plaatsen van de Islam hebben bezocht, bekend. Sinds het begin van de negentiende eeuw is het Mekkaanse heiligdom, en meer in het algemeen de stad Mekka, ook het

onderwerp van wetenschappelijke bestudering geworden. De geschiedenis van de stad en een beschrijving van het dagelijks leven van haar bewoners zijn het onderwerp van C. Snouck Hurgronje's onovertroffen werk Mekka (Den Haag 1888-9, 2 dln met platenatlas). De gegevens voor met name het tweede deel verzamelde Snouck Hurgronje tijdens zijn verblijf in 1885 in Mekka.

De materiële neerslag van Snouck Hurgronje's werk als historicus, filoloog, fotograaf en ethnograaf is het onderwerp van deze tentoonstelling.

Het is bekend dat sinds 1979 een discussie over de morele toelaatbaarheid van Snouck Hurgronje's optreden als man van wetenschap en als dienaar van de Nederlandse en Nederlands-Indische regering is ontstaan. De oprechtheid van zijn bekering tot de Islam, en de wijze waarop hij zijn Indische vrouw en nakomelingen heeft behandeld zijn daarbij vooral ter sprake gekomen. Bij de organisatie van deze tentoonstelling wordt geen partij gekozen in deze controverse. Niet omdat hier een krampachtige scheiding tussen Snouck Hurgronje's wetenschappelijk werk en zijn poli-

tieke betrokkenheid wordt bewaard, maar eenvoudig omdat de antwoorden op de vele vragen die in dit verband zijn gesteld niet op museale wijze, door een tentoonstelling, gegeven moeten worden. Het werk van de ethnograaf, filoloog en fotograaf wordt, aan de hand van voornamelijk zijn eigen verzamelingen aanschouwelijk gemaakt: notities, handschriften, boeken, foto's, brieven en voorwerpen. Niets meer dan dat, maar ook niets minder. De honderdste verjaardag van Snouck Hurgronje's reis naar Mekka is daar een goede aanleiding voor.

De directie van het Rijksmuseum voor Volkenkunde was zo vriendelijk een aantal ethnografica ten behoeve van deze tentoonstelling in bruikleen ter beschikking te stellen.

Beknopte chronologie van C. Snouck Hurgronje

- 1857 Geboren te Oosterhout (8 februari)
- 1880 Proefschrift: Het Mekkaansche feest
- 1883 Vertaling congresindrukken van Amin al-Madani
- 1884 Reis naar Arabië. Verblijf te Djedda
- 1885 Verblijf te Mekka (februari-augustus)
Publicatie 'Aus Arabien'
- 1886 Publicatie 'Mekkanische Sprichwörter und Redensarten'
- 1888-1889 Publicatie 'Mekka' 2 dln met platenatlas
- 1888 Publicatie 'Ethnographisches aus Mekka'
- 1889 Publicatie 'Bilder aus Mekka'
- 1889-1906 Indische periode, vanaf 1891 'adviseur voor de Oostersche talen en het Mohammedaansche recht', later 'adviseur voor inlandsche zaken'. Bemoeienissen met Atjeh en Djambi. Reis over Java.
- 1894-1895 Publicatie 'De Atjehers' 2 dln met platenatlas
- 1903 Publicatie 'Het Gajoland en zijne bewoners
- 1907 Benoemd tot hoogleraar Arabisch in Leiden
- 1909 Verblijf in Istanbul (juli-september)
- 1913 Amerikaanse tournee
- 1922 Rector magnificus in Leiden
- 1927 Emeritaat. Oprichting Oosters Instituut
- 1936 Overleden te Leiden (26 juni)

De verzamelingen van C. Snouck Hurgronje in Leiden

C. Snouck Hurgronje heeft zijn boekerij geheel aan de Leidse universiteit vermaakt. Zijn verzameling gedrukten is integraal in de Oosterse collectie opgenomen.

Zijn verzameling handschriften was al vanaf 1907 als bruikleen gedeponerd in de Universiteitsbibliotheek. In 1936 werden de handschriften door legaat eigendom van de universiteit. Deze zijn nu geregistreerd als volgt:

Diverse talen: Or. 6954-6961, 7589-7603, 7604-7627, 7931-7939, 8234-8236, 8241-8252.

Arabische handschriften: Or. 6977-7121, 7128-7132, 7161-7214

Maleise handschriften: Or. 7229-7371, 7628-7675, 8208-8215, 8216-8225

Javaanse handschriften: Or. 7372-7588, 7699-7779

Soendase handschriften: Or. 7780-7930

Atjehse handschriften: Or. 7953-8207, 8226-8233

Enkele nagekomen stukken hebben incidentele nummers gekregen.

In alle series is ook Nederlands materiaal aanwezig.

In 1957 werd de brievencollectie door de erven Snouck Hurgronje aan de Universiteitsbibliotheek te Leiden geschonken, onder voorwaarde van embargo tot 1 januari 1997. In de tweede wereldoorlog was een aantal brieven door de erven vernietigd. Deze collectie is in de Universiteitsbibliotheek geregistreerd als Or. 8952 en bestaat uit een groot aantal dozen. De collectie bevat vooral de door Snouck Hurgronje ontvangen correspondentie. Een in 1975-1979 vervaardigd kaartregister van een groot deel van deze brievencollectie is voor vrije inzage beschikbaar op de Oosterse afdeling van de Universiteitsbibliotheek. Na 1957 zijn incidenteel stukken, die afkomstig waren van de erven, aan deze collectie toegevoegd.

In 1979 werd een collectie documenten van Snouck Hurgronje vanuit zijn vroegere woonhuis overgebracht naar de Universiteitsbibliotheek. Deze zijn geregistreerd als Or. 18.097 (S.1-65) en Or. 18.098 (diversen 1-12). Van de eerstgenoemde serie is een beknopte inventaris door F.G.P. Jaquet voorhanden. Een collectie foto's en documenten is bij de verhuizing van de bibliotheek (zomer 1983)

op de afdeling Oosterse handschriften aangetroffen, en geregistreerd als Or. 18.097 (S.66-69). Op de sinds 1979 geregistreerde stukken rust geen embargo.

In 1919 schonk Snouck Hurgronje zijn verzameling ethnografica aan het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden. Deze collectie bestaat uit ca. 200 voorwerpen, die in het museum zijn ingeschreven, voor het merendeel in de serie 1973. Een kaartregister van de collectie is aanwezig in het museum, en een fotocopie van dit register is aanwezig in de Leidse Universiteitsbibliotheek.

Bij de beschrijvingen van de ethnografica in deze catalogus is gebruik gemaakt van dit kaartregister.

Zowel in de Universiteitsbibliotheek als in het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde zijn brieven en documenten van en over Snouck Hurgronje te vinden in de archieven van correspondenten van Snouck Hurgronje. Ook het Senaatsarchief in de Universiteitsbibliotheek bevat nog materiaal. Dit zijn echter geen verzamelingen die door Snouck Hurgronje zelf zijn bijeengebracht, en vallen buiten het kader van dit overzicht.

Beschrijving van de tentoongestelde stukken

A. Het beeld van Mekka vóór Snouck Hurgronje's reis.

Mekka was niet onbekend in Europa. Verschillende reizigers hadden het bezocht en beschreven. Plattegronden waren gepubliceerd door Ali Bey (1816), J.L. Burckhardt (1830) en Richard F. Burton (1857). Waarschijnlijk het oudste aanzicht van het Mekkaanse heiligdom is gepubliceerd door H. Reland in de tweede druk van zijn werk over de Mohammedaanse godsdienst (Utrecht 1717). Sommige Arabische gebedenboeken en pelgrimsgidsen, zoals de *Dalā'il al-Kayrāt* en de *Futūḥ al-Ḥaramayn* bevatten ook afbeeldingen of plattegronden van de grote moskee in Mekka.

De eerste foto's van Mekka die wijde verspreiding hebben gevonden zijn die die door Snouck Hurgronje en zijn helper, de Mekkaanse arts ^ʿAbd al-Ġaffār, zijn vervaardigd. Al eerder zijn er van Mekka foto's gemaakt. Muḥammad Pāsā Ṣādiq, een bekwame in Frankrijk opgeleide Egyptische stafofficier die gespecialiseerd was in tekenen, cartografie en fotografie heeft in 1297/1880 foto's van de heiligdommen van Mekka en Medina gemaakt. In zijn reis-

verslag in dagboekvorm (*Maṣʿal al-Maḥmal*, Cairo 1298) noteert hij op 23 november 1880: 'De afgelopen dagen zag ik kans de Mekkaanse moskee en de Ka'aba te fotograferen, voorzover dat doenlijk was met het vele gedrang.' Naar eigen zeggen was Ṣādiq Pāsā de eerste fotograaf van de beide heilige steden, en ontving hij in 1881 in Venetië een prijs voor deze foto's. Hij vermeldt echter ook zijn ontmoeting met de Turkse luitenant-kolonel ^ʿAlī Bey, die als *fuṭūḡrafčī* (fotograaf) naar Mekka was gekomen. Of van deze officier foto's van de heiligdommen bewaard zijn gebleven is niet bekend.

Sinds 1839 werd er gefotografeerd in het Midden-Oosten. Het is opmerkelijk dat Mekka pas zo laat is gefotografeerd. Dit houdt mogelijk verband met het in de Islam geldende verbod op het vervaardigen van afbeeldingen. Hoe dit verbod in de jaren 80 van de vorige eeuw nog gold, terwijl het nu de facto buiten werking is gesteld, is het onderwerp van een aparte studie en valt buiten het kader van deze tentoonstellingscatalogus.

1. Het Mekkaanse heiligdom.

Gravure uit 1717, gemaakt naar een tekening door een Turkse moslim. Gepubliceerd door H. Reland in de tweede editie van zijn boek 'De religione Mohammedica libri duo' (Utrecht 1717), die het voorbeeld had ontvangen door bemiddeling van Michael Enemannus, hoogleraar in Upsala.

UBL 899 F 36

2. De heiligdommen van Mekka (rechts) en Medina.

Plattegrond uit het over de gehele Islamitische wereld verspreide gebedenboek *Dalā'il al-Kayrāt* door al-Ğazūlī (gest. 870/1465). Arabisch handschrift met interlineaire Perzische vertaling, afkomstig uit Kashmir. 19e eeuw.

UBL Or. 14.276, ff. 70b-71a

3. De heiligdommen van Mekka (rechts) en Medina.

Aanzicht uit een handschrift van de *Dalā'il al-Kayrāt*, vervaardigd in 1253/1837 in Istanbul.

UBL Or. 12.455, ff. 15b-16a

4. Het reisdagboek van Šādiq Pašā, *Maš'al al-Maḥmal*. Cairo 1298/1881.

Opengelegd op p. 35, alwaar de mededeling over het fotograferen van het Mekkaanse heiligdom.

UBL 8201 D 43

B. Christiaan Snouck Hurgronje vóór zijn reis naar Arabië.

5. Christiaan Snouck Hurgronje's proefschrift 'Het Mekkaansche feest', verdedigd op 24 november 1880. Het boek bevat een analyse van de islamitische bronnen over de bedevaart naar Mekka, en de wijze waarop dit pre-islamitische gebruik door de Profeet Muḥammad in de Islam werd geïncorporeerd.

UBL 880 D 3

6. Amīn al-Madani en zijn herinneringen aan het 6e internationale Oriëntalistencongres in Leiden (1883).

Amīn al-Madani was een geleerde boekhandelaar

uit Medina. Snouck Hurgronje had hem in 1883 leren kennen tijdens de Koloniale Tentoonstelling in Amsterdam. Amīn had daar een stand, waar hij zijn uit Medina meegebrachte handschriften te koop aanbood. Deze handschriften zijn door de Leidse universiteit gekocht. Snouck Hurgronje vertaalde Amīn's herinneringen aan het Oriëntalistencongres in het Nederlands.

De omgang met Amīn al-Madani heeft mede tot Snouck Hurgronje's belangstelling voor een bezoek aan Arabië bijgedragen.

UBL 1144 B 5

C. Christiaan Snouck Hurgronje in Djedda.

Snouck Hurgronje kwam op 28 augustus 1884 in Djedda aan, in het gezelschap van J.A. Kruyt, de Nederlandse consul. Tot aan het eind van 1884 bleef Snouck Hurgronje in het consulaat wonen. Daarna ging hij, samen met zijn informant Radèn Aboe Bakar, naar een eigen behuizing. In de tuin van het consulaat zijn in deze periode verscheidene foto's van bewoners van Djedda gemaakt. Na zijn terugkomst uit Mekka maakte Snouck Hurgronje nog foto's van in Djedda verblijvende pelgrims.

7. Snouck Hurgronje's dagboek uit Djedda, lopend van 28 augustus 1884 tot 18 februari 1885.

UBL Or.7112, pp. 43-44 (31 december 1884 -
10 januari 1885)

8. Snouck Hurgronje's informant Radèn Aboe Bakar. Deze hield Snouck Hurgronje in Djedda op de hoogte van de ontwikkelingen in Mekka, vergezelde hem later naar Mekka, en bleef hem, ook na zijn vertrek uit Arabië, van informatie over Mekkaanse toestanden voorzien. Op Snouck Hurgronje's aanbeveling zou Radèn Aboe Bakar later een functie aan het Nederlandse consulaat te Djedda krijgen.

UBL Or. 18.097 (S.66)

9. Foto van de Ḥabīb °Abd al-Raḥmān al-Zāhir (1832-1896). Snouck Hurgronje ontmoette hem in Djedda en doet uitgebreid verslag over het voostel van de Ḥabīb aan de Nederlandse regering met betrekking tot de Atjeh-oorlog in zijn dagboek, blz. 4-7.

Foto uit 1873. Uit: Anthony Reid, *The Contest for North Sumatra* (Kuala Lumpur etc. 1969).

UBL 3667 B 4

10. Foto van Snouck Hurgronje en zijn gastheer Kruyt. Djedda 1884.

Uit: H.H. Dingemans, Bij Allah's bureu (Rotterdam 1973), t.o. p.80.

UBL 8045 D 26

11. Djedda. Foto's uit ongeveer 1929.

Hoewel de foto's van deze straatbeelden van Djedda ruim 45 jaar na Snouck Hurgronje's bezoek zijn gemaakt, mag worden aangenomen dat zij Djedda tonen ongeveer zoals Snouck Hurgronje het in 1884-1885 gezien moet hebben.

UBL Or. 18.097 (S.67)

D. Christiaan Snouck Hurgronje in Mekka.

Snouck Hurgronje had de islamitische naam ʿAbd al-Ġaffār aangenomen. In Mekka verzamelde hij een grote verscheidenheid van materialen voor zijn latere studies.

a. archivalia en boeken

11. Brief van Snouck Hurgronje's informant Radèn Aboe Bakar, Djedda 3 mei 1885, gericht

aan ʿAbd al-Ġaffār Efendī. De islamitische datum op de brief, 9 Raġab 1302, is echter 24 april 1884.

Aboe Bakar beschrijft onder meer zijn kansen om een aanstelling aan het Nederlandse consulaat te krijgen.

UBL Or. 18.097 (S.32)

12. Enveloppen van briefjes die Snouck Hurgronje (šayk ʿAbd al-Ġaffār Efendī) in Mekka ontving, van Radèn Aboe Bakar en van anderen. De namen van de personen bij wie Snouck Hurgronje mogelijk logeerde staan op de enveloppen vermeld: šayk ʿUmar al-Baġdādī in al-Suwayqa, en ʿAbdallāh Ḥamāda in Sūq al-Layl.

UBL Or. 18.097 (S.32)

13. Mekka, door C. Snouck Hurgronje.

Deel 1 (Die Stadt und ihre Herren) beschrijft de geschiedenis van Mekka.

Deel 2 (Aus dem heutigen Leben) geeft een boeiende beschrijving van het dagelijks leven van de Mekkanen. Hij begint met het straatleven, behandelt vervolgens het familieleven, daarna het onderwijssysteem in Mekka,

en tenslotte de Nederlands-Indische kolonie in Mekka. Dit deel is een briljant produkt van wat tegenwoordig 'participerende observatie' wordt genoemd.

Bij deze delen publiceerde Snouck Hurgronje nog een Bilder-Atlas met foto's en lithografieën. Een serie nagekomen foto's, voor hem vervaardigd door de Mekkaanse arts ʿAbd al-Ġaffār, publiceerde hij apart onder de titel 'Bilder aus Mekka'.

UBL 333 C 1-2

b. Foto's

14. Foto van de Ka'aba.

Bilder-Atlas, pl. III

UBL O.L.G. 95:6013

15. ʿAwn al-Rafīq, de groot-šarīf van Mekka

Bilder-Atlas, pl. VII

UBL ibid.

16. ʿUt̄mān Pāsā, de Turkse gouverneur-generaal van de Ḥigāz-provincie.

Bilder-Atlas, pl. VIII

UBL ibid.

17. Bedevaartgangers uit Nederlands-Indië.

Bilder-Atlas, pl. XXI UBL ibid.

18. Vrouwen uit Mekka en Djedda, bedienden met kind.

Bilder-Atlas, pl. XXV UBL ibid.

19. Gezicht op de grote moskee met de Ka'aba. Foto van de Mekkaanse arts ʿAbd al-Ġaffār.

Bilder aus Mekka, pl. III

UBL 333 A 2

20. Gezicht op de stad Mekka. Foto door de Mekkaanse arts ʿAbd al-Ġaffār.

Bilder aus Mekka, pl. V

UBL ibid.

21. Bewoners van Mekka. Links boven is waarschijnlijk de arts ʿAbd al-Ġaffār (vgl. ook Mekka II, p. 116 e.v.v.). Let op de sandalen die de arts aan heeft. Deze, of identieke, sandalen zijn door Snouck Hurgronje verworven. Zie deze catalogus nr. 33.

Bilder-Atlas, pl. XIV

UBL O.L.G. 95:6013

c. Mekkaanse spreekwoorden

De spreekwoordenverzameling van Snouck Hurgronje bestaat in totaal uit een kleine 1500 spreekwoorden en gezegden, die op fiches zijn geschreven. Taalkundig en inhoudelijk commentaar schreef Snouck Hurgronje in een aantal schoolschriftjes.

22. C. Snouck Hurgronje, Mekkanische Sprichwörter und Redensarten (hrsg. als Festgabe zum VIII ten Internat. Orientalistencongresse in Wien vom Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië). Den Haag 1886. Bevat 77 spreekwoorden en gezegden met uitgebreid commentaar.

UBL Hotz 454

23. Spreekwoord uit de grote, ongepubliceerde, verzameling. Nr. 250.

Naastliggend: Snouck Hurgronje's commentaar
UBL Or. 7063 en Or. 7120

24. Verzameling spreekwoorden en gezegden, die voor Snouck Hurgronje door een inheemse informant zijn opgeschreven. Genummerde no-

ten ter linkerzijde geven uitleg en nadere informatie.

UBL Or. 7120

d. ethnografica uit Mekka.

Deze afdeling van de tentoonstelling krijgt relatief wat meer aandacht dan de foto's, handschriften en archivalia. Snouck Hurgronje heeft een aantal platen van zijn Bilder-Atlas aan deze voorwerpen gewijd, en in zijn artikel 'Ethnographisches aus Mekka' heeft hij er vijftig beschreven, onder bijvoeging van dezelfde platen die ook in de Bilder-Atlas zijn opgenomen. Deze ethnografica, die nu in het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden worden bewaard, maken geen deel uit van de permanente expositie van het museum, en zijn zodoende zelden of nooit te zien. De voorwerpen zijn, naar gebruik, in zes groepen ingedeeld.

Heilige voorwerpen:

25. Fles met water uit de Zem-zem bron op het plein van de grote moskee van Mekka.

RMvV 1973/142

26. Een fragment van de Kiswa, de doek die om de Ka'aba wordt gehangen en jaarlijks door de Egyptische regering wordt vernieuwd.

Zwart damast met ingeweven tekst.

Tekst: Yā Allāh (2x)

Lā Ilāha illā Allāh, Muḥammad Rasūl
Allāh (2x)

ǧalla Ḡalāluhu (4x)

Bilder-Atlas, pl. XVII

RMvV 1973/152

27. Houten schrijfplank. Wit gekleurd hout, de beide bovenhoeken trapsgewijs oplopend.

Tekst: Koran XIX: 105-111

Vgl. ook Mekka II, p. 144

RMvV 1973/140

Persoonlijke attributen

28. Kam voor vrouwen, vervaardigd van aloë-hout. Ronde gaten voor de vingers.

Arabisch: muṣṭḥ ḥaqq al-ḥarīm

Bilder-Atlas, pl. XXXVII, fig. 15

Ethnographisches, nr. 22; pl. XI, fig. 15

RMvV 1973/91

29. Kam voor mannen. Arabisch: muṣṭḥ ḥaqq al-rigāl.

Bilder-Atlas, pl. XXXVII, fig. 14

Ethnographisches, nr. 21; pl. XI, fig. 14

RMvV 1973/93a

De kammen, als getoond onder nrs. 28 en 29, nemen de pelgrims als souvenir aan de heilige stad mee naar huis en laten die ook wel eerst met zem-zem water overgieten.

30. Pijp, vervaardigd van gedraaid geel hout, met versiering van rode en blauwe zijde en gouddraad.

RMvV 1973/150

31. Pijperoer, van dunne, ongeschilde boomstam, met kop van rode aarde.

RMvV 1973/90

32. Een paar sandalen, voor gebruik, zowel door mannen als vrouwen, in de badkamer. Vervaardigd van grijsbruin hout, met een knop om tussen de grote teen en tweede teen te steken.

Arabisch: qubqāb

RMvV 1973/94

33. Een paar Mekkaanse sandalen, van leer vervaardigd. Dwarsriemen met vlechtwerk van

goud- en zilverdraad, met gele, rode en groene leren riempjes versierd. Lapjes van verschillende kleuren flanel op het midden van de tweede dwarsriem. Deze, of identieke, sandalen worden gedragen door de Mekkaanse arts (vgl. Bilder-Atlas, pl. XIV, links boven; vgl. ook nr. 21 van deze catalogus).

Arabisch: madās mekkāwī

Bilder-Atlas, pl. XXXVII, fig. 7.

Ethnographisches nr. 25; pl. XII, fig. 7.

RMvV 1973/100

34. Halsketting van verguld zilver, met elf amuletten, in verschillende vorm: vier in boekvorm met deksel, twee cilindervormig, twee schildvormig met opschrift, twee halve maanvormig met opschrift, en een ovaal doosje om een edelsteen te bergen.

Dergelijke kettingen worden kinderen op feestdagen omgehangen

Snouck Hurgronje schrijft erover (Mekka II, p. 57): 'besonders in der Nähe des für die Weiber reservierten Raumes, machen die mit Ketten voll klingender silberner Amulette behängten Knaben und Mädchen einen profanen Lärm, der während des ḡalāts bei manchen

Frommen Aerger hervorrufft.'

Bilder-Atlas, pl. XL, fig. 11.

Ethnographisches nr. 50; pl. XIV, fig. 11.

RMvV 1973/139

35. Schminkschalen, vervaardigd van paarlmoerschelp. Versieringen door geboorde gaatjes en cirkels.

RMvV 1973/130,132,135,136

Huishoudelijke artikelen

36. Cilindervormig mandje, met overschuivend deksel dat door een lopend koord met het mandje is verbonden. Zigzagvormig vlechtwerk van palmbladrepen, waarin als versiering korte eindjes wol getrokken zijn.

Kinderen nemen zulke mandjes mee naar school voor spijzen. Ze worden ook gebruikt voor dadel, brood enz., die in de vastenmaand door de gelovigen naar de avondgodsdiensttoefening in de moskee worden meegenomen, om ze daar na zonsondergang als eerste lafenis te eten.

Arabisch: quffa

Bilder-Atlas, pl. XXXVIII, fig. 4.

Ethnographisches, nr. 28; pl. XII, fig. 4

RMvV 1973/18

37. Kledenschuier, vervaardigd van twee rijen palmbladrepn, die naar elkaar zijn toegebogen en met elkaar verbonden zijn door de middelribben, die als handvat dienen.

Arabisch: meknasa

Bilder-Atlas, pl. XXXVIII, fig. 2.

Ethnographisches, nr. 35; pl. XII, fig. 2.

RMvV 1973/22

38. Waaier, vlagvormig, vervaardigd van palmbladrepn.

RMvV 1973/149

Doosjes

Deze soort houten artikelen geldt als luxe.

Zij worden ter versiering van het interieur op planken die aan de wand zijn bevestigd opgesteld.

39. Houten doosjes, afgeknot kegelvormig.

Verschillende kleuren versieringen, die voor een deel zijn aangebracht door het uitkrassen van de lak.

Arabisch: huqq

RMvV 1973/119,120,121

40. Kogelvormige doos van hout. Geel en oranje gemarmerde tekening. Versieringen in de banden verkregen door uitkrassen van de verf.

De doos wordt in het midden geopend.

Arabisch: huqq

Bilder-Atlas, pl. XXXIX, fig. 7.

Ethnographisches, nr. 48; pl. XIII, fig. 7.

RMvV 1973/116

Vaatwerk

41. Vaasvormige waterkruik. Typisch Mekkaanse koelkruik van grijs aardewerk, versierd met schuine, ingegrifte streepjes en tandvormige verhevenheden. Met houten stop.

Arabisch: rubcī

Bilder-Atlas, pl. XXXVII, fig. 8.

Ethnographisches, nr. 8; pl. XI, fig. 8.

RMvV 1973/11

42. Koffiekruiken, in gebruik bij bedoeïenen.

Rood aardewerk met roodbruine geverfde versiering. Arabisch: šerba

Bilder-Atlas, pl. XXXVII, fig. 11, 12.

Ethnographisches, nrs. 12,13; pl. XI, fig. 11, 12

RMvV 1973/ 76D,77B

43. Vaas van melkglas, met lange dunne hals en vergulde versieringen. Boheems werk. Glazen stop met schroefdraad. Werd gebruikt om vertrekkende gasten bij het uitlaten te bespreken met rozenwater.

Arabisch: marašš

Bilder-Atlas, pl. XXXVII, fig. 18.

Ethnographisches, nr. 19; pl. XI, fig. 18.

44. Drie bekers, met deksel, op voet.

Vervaardigd van gepolijst aloë-hout.

Arabisch: k̄asa

Bilder-Atlas, pl. XL, fig. 8.

Ethnographisches, nr. 16; pl. XIV, fig. 8.

RMvV 1973/44, 44A, 44B

45. Beker, vervaardigd van gepolijst aloë-hout, in de vorm van een glas, met geornamenteerde bovenrand, en deksel van zelfde materiaal en met zelfde versiering. Met schotel.
RMvV 1973/46

46. Houten drinkbeker voor het nuttigen van sorbet. Binnenzijde oorspronkelijk licht grijsgroen. Versiering verkregen door het uitkrassen van de lak.

Arabisch: ṭāsa

Bilder-Atlas, pl. XL, nr. 5.

Ethnographisches, nr. 44; pl. XIV, nr. 5

RMvV 1973/61

47. Verschillende typen houten waterkruiken. Net als de doosjes (deze catalogus, nrs. 38 en 40) worden deze kruiken alleen gebruikt ter versiering van het interieur. Ze maken vaak deel uit van de huwelijksuitzet (vgl. Mekka II, p. 184).

Bilder-Atlas, pl. XXXIX, fig. 1, 2, 3; pl. XL, fig. 2.

Ethnographisches, nrs. 37, 38, 39, 42; pl.

XIII, fig. 1, 2, 3; pl. XIV, fig. 2

RMvV 1973/53, 49, 52, 48

Tevens, maar niet afgebeeld:

RMvV 1973/50, 54, 55, 56

Muziekinstrumenten

48. Verlakte gitaar, met zes stemschroeven.

Rood en zwart verlakt met vergulde bloem- en bladmotieven

RMvV 1973/25

49. Viool. Klankkist van klapperdop, en overtrokken met groen gekleurde dierenhuid. Twee

stemschroeven. Oorspronkelijk met vier snaren.
Bijbehorende strijkstok is niet geëxposeerd.

Arabisch: kemānġe ʕaġūz

Vgl. Sachs, Reallexikon, p. 207.

RMvV 1973/27

50. Klarinet, met tien galmgaten, blaasopening
en rieten mondstuk.

Arabisch: zamr

Vgl. Sachs, Reallexikon, p. 428.

RMvV 1973/30

51. Dubbelschalmei, van riet. Beide met mond-
stuk en vijf galmgaten. Versiering door inge-
grifte zigzag-lijnen.

Arabisch: zummāra kamsawīyya

Vgl. Sachs, Reallexikon, p. 433.

RMvV 1973/129

52. Ṭumbūra-orkest van negerslaven. Alle afge-
beelde instrumenten zijn aanwezig in het Rijks-
museum voor Volkenkunde te Leiden.

Lithografie uit Bilder-Atlas (pl. XVIII)

UBL O.L.G. 95:6013

53. Rammelaar, vervaardigd van ezelshoeven,
die op een stuk katoen bevestigd zijn. In ge-
bruik bij het ṭumbūra-orkest (zie het vorige
nummer). De rammelaar wordt om het middel van
de musicus gebonden en deze veroorzaakt door
de bewegingen van zijn lichaam een klepperend
geluid.

Vgl. Bilder-Atlas, pl. XVIII

RMvV 1973/31

54. Tamboerijn. De zijde van hout, met dubbele
openingen, en beslagen met geelkoper. In de
openingen zijn geelkoperen schellen bevestigd.
De bovenzijde is bespannen met groen trommel-
vel.

Arabisch: ṭār

De tamboerijn werd bij tal van festiviteiten
gebruikt. Snouck Hurgronje noemt o.m. het
feest van šayk Maḥmūd (Mekka II, p. 61), de
festiviteiten rondom de besnijdenis (Mekka
II, p. 142), het opmaken van de bruid (Mekka
II, p. 167) en overige bruiloftsfestiviteiten
(Mekka II, pp. 168-169).

RMvV 1973/35

E. Christiaan Snouck Hurgronje's vertrek uit Arabië
Nog voordat hij de ceremoniën van de jaarlijkse bedevaart kon meemaken moest Snouck Hurgronje Mekka, en kort daarop ook Djedda, noodgedwongen verlaten. Dit had niets te maken met 'ontdekking van zijn identiteit', want hij genoot bij zijn moslimse vrienden in Mekka het volste vertrouwen. Hij was geheel buiten zijn wil betrokken geraakt bij intrigues rondom de stèle van Teima. In connectie hiermee was de Franse geleerde A. Huber in 1884 vermoord. De stèle werd nu aan de Franse vice-consul te koop aangeboden door een Algerijnse ingezetene van Mekka, Sī ʿAzīz b. al-Ḥaddād geheten. Deze had, om de prijs van de stèle op te drijven, Snouck Hurgronje's naam laten vallen als mogelijke gegadigde. De Franse vice-consul, dr. Félix de Lostalot, wist bij de Turkse autoriteiten te bewerkstelligen dat aan Snouck Hurgronje's verblijf in Arabië een eind kwam. Zo trachtte hij de competitie om de stèle te verminderen. Vergeefs probeerde Snouck Hurgronje de Algerijn zijn verklaring te laten herroepen, en zo kwam de zo voorspoedig verlopen reis tot een eind,

voordat Snouck Hurgronje zijn grootste wens, het meemaken van de bedevaart, in vervulling had zien gaan.

Over deze episode heeft hij uitvoerig geschreven, direct na zijn terugkomst in Europa, in verschillende kranteartikelen ('Aus Arabien', herdrukt in *Verspreide Geschriften III*, p. 1 e.v.v.).

55. De brief van de Algerijn Sī ʿAzīz (ʿAzīz ben al-Ḥaddād), Mekka 20 Du al-Qaʿda 1302 (31 augustus 1885), aan Snouck Hurgronje (hier aangeschreven als al-šayk ʿAbd al-Ġaffār), waarin hij verklaart niet te kunnen getuigen tegen de Franse consul, aangezien hij het brood eet van de Franse regering. In deze brief stelt hij ook dat het niet twijfel aan Snouck Hurgronje's overgang tot de Islam is geweest, die Snouck's gedwongen vertrek uit Mekka heeft veroorzaakt. Met enveloppe.

UBL Or. 18.097 (S.32)

56. Visitekaartje van de Franse consul, Félix de Lostalot, die Snouck Hurgronje's vertrek bij de Turkse autoriteiten had bewerkstelligd. Hier wenst hij Snouck Hurgronje een behouden terugreis.

UBL Or. 18.097 (S.32)

Na zijn vertrek uit Arabië bleef Snouck Hurgronje materiaal verzamelen voor zijn boek 'Mekka'. Hij kreeg dit toegestuurd door bemiddeling van de Nederlandse consul in Djedda, P.N. van der Chijs (spreek uit: Sjijs). Deze verschafte Snouck Hurgronje zelf de gewenste inlichtingen, of zond brieven en ethnografica, en ook foto's, van de Mekkaanse arts ʿAbd al-Ġaffār door naar Leiden.

57. Briefkaart van P.N. van der Chijs, Djedda 2 februari 1886, waarin deze schrijft over de nazending van Snouck Hurgronje's bagage. Er is ook sprake van 'Het uit M(ekka) beloofde water'. Dit is waarschijnlijk het zem-zem water (zie nr. 25 van deze catalogus). UBL. Or. 18.097 (S.32)

58. Briefkaart van P.N. van der Chijs, Wageningen 11 augustus 1886, met informatie, in het Arabisch in Latijns schrift, over de benaming van bepaalde inhoudsmaten. UBL Or. 18.097 (S.32)

59. Brief van de Mekkaanse arts, al-Sayyid ʿAbd al-Ġaffār, Mekka 1305 (loopt van medio september 1887-1888).

Deze was na Snouck Hurgronje's vertrek uit Arabië doorgedaan met het maken van foto's en het verzamelen van ethnografica. In deze brief doet hij onder meer verslag van zijn ervaringen op het gebied van de oogheelkunde, en kondigt hij aan dat hij foto's van het Mekkaanse heiligdom (Arabisch: rusūmāt) en ethnografica via de consul Van der Chijs aan Snouck Hurgronje (in deze brief aangesproken als ʿAbd al-Ġaffār Efendī) zal zenden. De brief besluit met hartelijke groeten namens een aantal Mekkaanse vrienden van Snouck Hurgronje en de drie zoons van de afzender. In de brief is nog sprake van toezending van een drinkbeker. Dit is mogelijk nr. 46 van deze catalogus.

Zie voor wat waarschijnlijk het portret van de Mekkaanse arts is: deze catalogus, nr. 21. Mogelijk heeft hij ook zijn sandalen aan Snouck Hurgronje gezonden (vgl. deze catalogus nr. 33).

Opgave van geciteerde en gebruikte literatuur

- Amin al-Madani, Het Leidsche Oriëntalisten-
congres. Indrukken van een Arabisch congres-
lid. Vertaald en ingeleid door C. Snouck
Hurgronje. Leiden 1883
- H.H. Dingemans, Bij Allah's bureu. Rotterdam
1973
- al-Ğazūlī, Dalā'il al-Kayrāt
- F.G.P. Jaquet, Inventaris van documenten van
C. Snouck Hurgronje. Leiden 1979 (onge-
publiceerd, getypt)
- G.H.A. Juynboll, Westerlingen in Mekka en
Medina. In: De Gids 143 (1980), pp. 648-658
- Th.W. Juynboll, Handleiding tot de kennis van
de Mohammedaansche Wet volgens de leer der
SjāfiCitische school. 4e druk. Leiden 1930
- P.S. van Koningsveld, Snouck Hurgronje zoals
hij was. In: De Gids 143 (1980), pp. 763-
784
- -, Snouck Hurgronje alias Abdoel-Ghaffar.
Leiden 1982
- Anthony Reid, The Contest for North Sumatra.
Kuala Lumpur, etc. 1969
- H. Reland, De religione Mohammedica libri
duo. 2e druk. Utrecht 1717
- C. Sachs, Reallexikon der Musikinstrumente.
Berlin 1913
- Şādiq Pāšā, Mašcal al-Maħmal. Cairo 1298/1881
- F. Schröder, (ongepubliceerde notities over
de eerste foto's van Mekka)

- C. Snouck Hurgronje, Het Mekkaansche feest.
Leiden 1880
- -, Aus Arabien (gepubliceerd in 1885), In:
Verspreide Geschriften III (Bonn, etc. 1923),
pp. 1-13
- -, Mekkanische Sprichwörter und Redensarten.
Den Haag 1886
- -, Mekka. 2 dln. met platenatlas. Den Haag
1888-1889
- -, Ethnographisches aus Mekka. In: Inter-
nationales Archiv für Ethnographie 1 (1888),
pp. 146-154, met vier platen.
- -, Bilder aus Mekka. Leiden 1889
- A.J. Wensinck, art. Snouck Hurgronje. In:
Encyclopaedie van Nederlandsch Oost-Indië,
deel 8, supplement (Den Haag 1939), pp.
1747-1750

Erratum:

Op p. 16 van deze catalogus wordt tweemaal
een nr. 11 opgevoerd. Voor de tweede nr. 11
leze men: 11 (bis).

J.J. Witkam

HONDERD JAAR MEKKA IN LEIDEN

1885—1985

Catalogus van de tentoonstelling
gehouden ter gelegenheid van de honderdste verjaardag
van de Mekka-reis van Christiaan Snouck Hurgronje
(1885)

Archivalia, handschriften, gedrukte boeken,
wetenschappelijke notities, brieven, foto's
en ethnografica

Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden
1-28 februari 1985

Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden
Leiden 1985

Druk binnenwerk: Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden

Druk omslag: Ter Lugt Pers, Leiden.